

Sažetak izvještaja

“GDJE GOD DA IDEMO, ČINE NAM ZLO”

Nasilje nad djecom izbjeglicama i migrantima
koja putuju u Evropu balkanskom rutom

CIS Centar za interdisciplinarnе studije
Univerziteta u Sarajevu
prof. dr. Zdravko Grebo

Save the Children

Turska

Slovenija

Hrvatska

Bosna i Hercegovina

Srbija

Crna Gora

Kosovo*

Sjeverna Makedonija

Albanija

Grčka

Mađarska

Rumunija

Bugarska

Turska

Mapa ilustruje migracije djece iz zemalja južne i zapadne Azije koja putuju u Evropu istočnomediteranskom i balkanskom rutom.

Mapa ne ilustruje druge postojeće migracijske rute u Evropu, i ne predstavlja zvaničan stav prema granicama.

Metodologija istraživanja

Istraživanje je sprovedeno u Bosni i Hercegovini i Srbiji, ključnim tranzitnim zemljama na putu ka zapadnoj Europi i pragu Europske unije. Nalazi su zasnovani na detaljnim razgovorima sa 48 djece starosti između 13 i 19 godina, od čega 30 nepraćenih dječaka te 8 dječaka i 10 djevojčica koji su putovali sa svojim porodicama ili bliskim rođacima. Razgovore su u bezbjednom okruženju i uz puno poštivanje prava djece vodili terenski istraživači, uz podršku prevodilaca i kulturnih medijatora, a u skladu sa etičkim protokolom koji je osigurao da se glasovi djece čuju, i dosljedno zabilježe.

Ovaj izvještaj se takode oslanja na diskusije u fokus grupama održanim sa 27 profesionalaca u Bosni i Hercegovini i Srbiji, uglavnom terenskih radnika i radnica sa bogatim iskustvom u radu sa djecom izbjeglicama i migrantima, kao i na detaljan pregled literature. Rezultati ovog istraživanja su analizirani tematski i tumačeni kroz teoriju ekoloških sistema, pristup zasnovan na pravima djeteta i znanjima o traumama i rezilijentnosti.

Djeca, uključujući hiljade nepraćene i razdvojene djece, **čine jednu trećinu svih izbjeglica i migranata koji stižu u Europu**. Značajan procenat ih dolazi balkanskom rutom, putujući kroz Grčku, Bugarsku, Sjevernu Makedoniju, Crnu Goru, Albaniju, Srbiju te Bosnu i Hercegovinu. Izbjeglice i migranti ove zemlje doživljavaju kao tranzitne, zemlje kroz koje prolaze dok pokušavaju nastaviti svoj put ka zemljama zapadne Europe.

Samo tokom 2015. godine, oko pola miliona izbjeglica i drugih migranata, uglavnom iz južne, centralne i zapadne Azije, prošlo je kroz zemlje na balkanskoj ruti. Međutim, od 2016. godine, **politika i prakse Europske unije i državnih vlasti zemalja na Balkanu usmjerene su ka odvratanju izbjeglica i migranata od dolaska u Europu**. Takva politika je smanjila, ali nije zaustavila pristizanje izbjeglica, a **dramatično je povećala njihovu ranjivost i izloženost nasilju**.

U ovom izvještaju, organizacija Save the Children i Centar za interdisciplinarnu studiju Univerziteta u Sarajevu predstavljaju **dubinsko istraživanje intenziteta i vrsta nasilja koje djeca doživljavaju dok balkanskom rutom pokušavaju stići u zapadnu Europu**. Pored toga predstavljene su okolnosti u kojima se nasilje dešava, te politike i prakse koje kao podrška djeci postoje na putu. Izvještaj sadrži i preporuke za vlasti, nevladine organizacije i druge strane zainteresovane za unapređenje djeci dostupne zaštite i podrške.

Iz iskaza djece koja su učestvovala u ovom istraživanju proizilazi da je svako od njih bilo podvrgnuto fizičkom, psihološkom, seksualnom ili nasilju neke druge vrste, direktno ili indirektno. Ovo nasilje se dešavalo u njihovim zemljama porijekla, tokom puta, prilikom prelaska granica, u prihvatnim centrima i azilima, u neformalnom smještaju, na ulicama i na radu.

Imena korištena u izvještaju

Radi zaštite privatnosti, svako dijete koje je učestvovalo u istraživanju je tokom intervjua izabralo ime koje će biti korišteno umjesto njihovog pravog imena. Sva imena djece korištena uz njihove iskaze u ovom izvještaju su imena koja su sama za sebe odabrala.

I NASILJE NAD DJECOM NA BALKANSKOJ RUTI

Djeca intervjuisana tokom terenskog istraživanja za ovu studiju su u prosjeku **na putu 4 godine**. Tokom njega su doživjela **više tipova nasilja**, ili su tome neposredno ili posredno svjedočila.

Nasilje policije i graničara prema djeci

Najčešća vrsta nasilja o kojoj su djeca govorila jeste fizičko nasilje koje su počinili pripadnici granične policije. Ono se javlja duž cijele balkanske rute, najčešće tokom pokušaja djece da pređu neformalne granične prelaze. Tokom ovih pokušaja nasilno su vraćana nazad (eng. pushback) ili kolektivno protjerivana. Intervjuisana djeca su opisivala da su ih **skidali do gole kože, prisiljavali da stoje na hladnom i podvrgavali elektrošokovima i batinanju palicama, što je dovodilo do ozbiljnih fizičkih povreda, kao što su prelomi ili teške kontuzije.**

Strepnja i strah kod djece vidljivo rastu sa porastom broja neuspješnih pokušaja prelaska granice. Većina djece pokušala je da pređe granicu iz Bosne i Hercegovine ka Hrvatskoj više od tri puta, a najveći zabilježeni broj pokušaja bio je devet.

Djeca pokušaje prelaska granice nazivaju igrom (eng. the game). Pripreme za polazak obično dugo traju; djeca i/ili njihove porodice prikupljaju hranu i novac a zatim pješake noću, obično kroz šume ili druge nepristupačne terene, po više kilometara dok ne stignu do granice. Prema izjavama, ako ih granična policija uoči i uhvati, obično im **oduzima**

imovinu, prebija ih, vrijeđa, i prisiljava da se vrate pješke, bez odjeće, hrane, novca, mobilnih telefona i drugih ličnih predmeta.

Neka djeca su pominjala pucnjeve, dok ih je nekoliko reklo da su oni koji su ih najviše tukli bili policajci sa crnim maskama; neka djeca su ih nazivala „komandosima“, navodeći da: „...izgledaju kao kriminalci... nose noževe“.

Nasilno ponašanje policije nije bilo ograničeno samo na sprečavanje djece da pređu granicu. Ipak, djeca su obično pravila razliku između policije u gradovima, koja bi im nudila neku vrstu zaštite i „samo“ iznuđivala novac i tražila mito, i policije zadužene za deportaciju, koja ih je tukla na isti način kao i granična policija.

Nasilje koje čine krijumčari i njihovi pomoćnici, vršnjaci i drugi

Više od trećine djece sa kojima se razgovaralo opisalo je nasilje koje su činili krijumčari, kao i svoj strah od tih ljudi. Krijumčari često tuku djecu tokom puta, kada počnu zaostajati, ili ako su glasna ili „neposlušna“. Nekoliko djece svjedočilo je da bi krijumčari ubijali ili ostavljali odrasle i djecu u uslovima u kojima nisu mogli sami preživjeti, jer nisu fizički mogli izdržati putovanje, bili su povrijeđeni, bolesni, ili nisu imali novac da nastave putovanje.

“Uhvatila nas je policija. Rekli su nam da sjednemo, i svi smo sjeli; onda su izabrali dvoje iz grupe i tukli ih... Rekli su nam, hajde, idemo, ka nekom putu. Krenuli smo, jedan od njih je stao sa strane sa palicom, rekao nam da idemo u koloni po jedan, i kako bi neko prošao pored njega, on bi ga udario.”

Bazit, dječak, 16 godina

„Kada oni [djeca] prave buku, ili kada ga [krijumčara] ne slušaju, on ih samo šamara i šamara. Ne smiju praviti buku, ometati ili pokazivati nepoštovanje prema starijem od sebe.“

Omar, dječak, 13 godina

Uz krijumčare („agente“) tu su često bili i njihovi pomoćnici, vođači, osobe koje su pružale smještaj i lokalni vozači. Tokom svog putovanja, **djeca su također sretala otmičare i razbojnike**. Četvoro od 48 djece reklo je da su bili oteti zbog otkupnine, a nekoliko sagovornika je opisalo otmice djece duž puta i načine na koje su one izvršavane.

Iako su počinioci nasilja najčešće bili pripadnici policije te krijumčari i njihovi saučesnici, **i drugi odrasli i djeca mogu predstavljati pretnju**. Sama djeca rijetko govore o vršnjačkom nasilju – prijavila su ga samo tri najmlađa dječaka sa kojima je razgovarano. No, profesionalci su tokom diskusija u fokus grupama opisivali vršnjačko nasilje kao jedan od dominantnih oblika nasilja među djecom, dok su terenski radnici govorili o značajnoj rasprostranjenosti vršnjačkog nasilja u prihvatnim centrima. Različite percepcije djece i stručnjaka o obimu i intenzitetu vršnjačkog nasilja mogu ukazati na nemogućnost djece da određena ponašanja prepoznaju kao nasilna, te na njihovu primoranost da prihvate vršnjačko nasilje kao dio svakodnevnog života.

Seksualno zlostavljanje i nasilje

Iako nijedno od djece tokom istraživanja nije prijavilo da je samo bilo žrtva seksualnog nasilja, **skoro dvije trećine njih navelo je jedan ili veći broj incidenata u kojima su prepoznali ili svjedočili seksualnom nasilju nad djetetom** u njihovom neposrednom okruženju, uključujući i **nasilno razdvajanje djevojčica ili dječaka koje bi krijumčari potom seksualno zlostavljali**.

Ispitana djeca navela su da su ih u zamjenu za seksualne usluge, krijumčari podmićivali novcem, privilegovanim statusom u poređenju sa drugima koji putuju sa njima, zaštitom, ili „besplatnim“ prelaskom granice. Prema navodima djece, ova praksa je rasprostranjena na balkanskoj ruti, posebno u Srbiji i Bosni i Hercegovini, gdje se zaustavljaju nakon dugog i iscrpljujućeg puta, često bez sredstava za bezbjedan nastavak.

Krijumčari i drugi predatori na migracijskim rutama proganjaju djecu oba pola, naročito onu koja su u posebno ranjivom položaju. Djeca koja putuju sa porodicama također su izložena ovoj vrsti nasilja, kao i djeca bez pratnje. Međutim djeca su uglavnom govorila o nepraćenim dječacima kao žrtvama seksualnog zlostavljanja tokom putovanja.

Seksualno zlostavljanje djece je tabu-tema, nešto što se često sakriva, čak i od bliskih srodnika. Djeca poriču takve situacije, ili ih normalizuju kao očekivanu zloupotrebu položaja, što posebno otežava identifikaciju ove vrste nasilja.

Psihološko nasilje

Svako dijete sa kojim se razgovaralo navelo je da je **iskusilo prijetnje, ucjene, poniženja ili uvrede, a počinioci su krijumčari, pripadnici policije i lokalnog stanovništva**.

Na balkanskoj ruti, djeca su se također suočavala sa **etničkom, vjerskom i drugim oblicima diskriminacije** koju uočavaju i smatraju nepravdom i ponižavajućom.

„Djevojka je vrištala, pokušavala da se spasi, ali ju je taj krijumčar seksualno zlostavljao, vidjeli smo.“

Hasnen, dječak, 15 godina

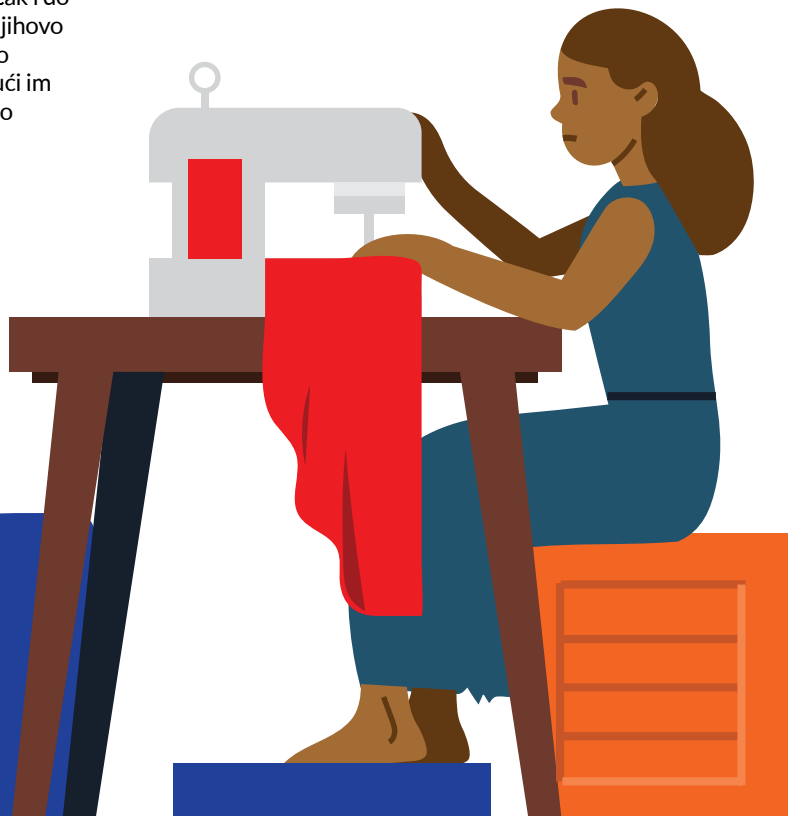
Ekonomska eksploatacija i dječji rad

Mnogo **djece različitog uzrasta prijavilo je da su morali raditi tokom putovanja. To posebno važi za one starije od 10 godina i dječake bez pratnje.** Djeca ovaj rad vide kao neizbježan i neophodan, jer moraju zaraditi novac radi nastavka putovanja.

Djeca govore o tome da su najčešće **radila u zemljama u kojima su zbog nemogućnosti nastavka puta ostajala duže**, nakon sporazuma između Europske unije i Turske 2016. godine. U Turskoj su radila u fabrikama, dok su u Grčkoj radila u poljoprivredi. Skoro svako treće intervjuisano dijete svjedočilo je pokušajima **krijumčara da regrutuju djecu za svoje aktivnost, prvenstveno u vezi sa prelaskom granice i, daleko rjeđe, sa prodajom droge.**

Uslovi u kojima djeca rade često su neodgovarajući, nehumani i zabranjeni međunarodnim konvencijama kojima se reguliše dječji rad¹. Djeca ponekad rade u dugim smjenama, čak i do 14 sati, u opasnim uslovima koji imaju posljedice po njihovo fizičko i mentalno zdravlje, kao i ozbiljne posljedice po njihov razvoj. Poslodavci često ucjenjuju djecu odlažući im isplatu naknada za rad, **plaćaju im daleko manje** nego radnicima u regularnom položaju, **ili ih uopšte ne isplate.**

Uz opasan rad, djeca su prijavila i da su neka djeca izbjeglice i migranti **angažovani u drugim oblicima najgore vrste dječijeg rada, uključujući komercijalnu seksualnu eksploataciju i prošenje.**

*„Ja, moj mlađi brat, čak i najmlađi koji ima 11 godina, išli smo da beremo voće od zore do mraka.“
Dul, djevojčica, 19 godina*

Kako dječaci i djevojčice različito doživljavaju nasilje

Na balkanskoj ruti ima mnogo manje djevojčica nego dječaka, i one rijetko putuju bez pratnje. Djevojčice najčešće putuju sa roditeljima, braćom i sestrama, a katkad i sa svojim muževima i djecom.

Dječaci su češće prijavljivali da su sami bili izloženi fizičkom nasilju, i navode da su češće bili **žrtve ekonomske eksploatacije** i dječjeg rada, posebno ako putuju bez pratnje.

*„Dobiješ krijumčara, i kada ideš na drugu lokaciju moraš biti u stanu ili smještaju tog krijumčara dva dana prije nego što kreneš. Ta vrsta zlostavljanja se obično dešava tad. Obično je usmereno protiv djevojčica koje putuju sa bratom ili sestrom, na primjer.“
Dul, djevojčica, 19 godina*

¹ Uključujući Konvenciju Međunarodne organizacije rada br. 138 o minimalnoj starosnoj dobi za zapošljavanje iz 1973. godine, Konvenciju o pravima deteta iz 1989, Konvenciju Međunarodne organizacije rada br. 182 o najgorim oblicima dečjeg rada iz 1999. godine.

Iako su slučajevi fizičkog nasilja nad djevojkama i ženama zabilježeni i dosta opisani u drugim izveštajima o izbjeglicama i migrantima na balkanskoj ruti, **djevojčice koje su učestvovalе u ovom istraživanju uglavnom su bile svjedokinje nasilja nad članovima svoje porodice, i bile su ponižavane i vrijeđane.** Skoro sva djeca su rekla da je mnogo teže djevojčicama u pubertetu, kao i da je mnogo teže ženama nego muškarcima. To objašnjavaju time što ih smatraju fizički krhkim, navodeći da se brže umaraju i da teže trpe glad i prelaze granice u teškim uslovima.

Iako su djeca rekla da rizik od seksualnog napada ili silovanja postoji i za dječake i za djevojčice, te da su nepraćeni dječaci izloženi posebnom **riziku od seksualnog zlostavljanja, druge vrste seksualnog zlostavljanja su rodno specifične. Prakse dječijih brakova su učestalije** u situacijama nesigurnih i kompleksnih migracijskih putovanja, što posebno ugrožava djevojčice. Nepraćene djevojčice se ponekad udaju, često za starije muškarce, ili se prave da putuju sa svojim muževima, jer veruju da to doprinosi njihovoj bjezbednosti. Bez obzira da li je riječ **o ranom braku ili trgovini ljudima** koje su djevojčice manje ili više svjesne, putovanje u takvom aranžmanu nosi **značajan rizik od nasilja i iskorištavanja.**

Dokazi upućuju na to da se djevojčice bez pratnje pridružuju drugim porodicama na putu i trude se da budu neprimjetne, jer su pod većim rizikom od seksualnog zlostavljanja.² Međutim, čak su i djevojčice koje putuju sa porodicama izložene seksualnom nasilju, od krijumčara koji ih izdvajaju, ili kroz napade u prihvatnim centrima. **Dječaci su takođe izloženi seksualnom nasilju, posebno ako putuju bez svojih porodica.**

Mnoga nepraćena djeca izbjeglice i migranti, posebno dječaci, dolaze iz porodica u kojima se najstarije muško dijete smatra „odgovornim“ za mlađe i starije članove svoje porodice.³ Postoji jasno očekivanje da će ono, bez obzira na poteškoće, biti sposobno, efikasno i otporno, da će ispunjavati svoje zadatke i osigurati bolju budućnost za cijelu porodicu.

Djeca koja putuju bez pratnje moraju donositi odluke koje su često izvan okvira njihove emocionalne i socijalne zrelosti, znanja i životnog iskustva, što ih čini posebno ranjivim na mnoge oblike zlostavljanja.

„Za djevojčice je bolje da ne idu ovim putem, ovom rutom...“

Mahdi, dječak, 17 godina

„Ako je dijete potpuno samo u grupi, nema rodaka ili prijatelja, neko, obično krijumčar, pokuša da ga iskoristi. Kaže mu da radi ovo ili ono. Ako dijete ima nekog, onda je zaštićeno.“

Ali, dječak, 16 godina

Nasilje nad djecom koja putuju sa porodicama

Djeca koja putuju sa porodicama su prema navodima i djece i stručnjaka koji sa njima rade, **bolje zaštićena od djece bez pratnje,** iako i ona dijele mnoge teškoće sa kojima se suočavaju nepraćena djeca. Prisustvo njihovih roditelja je verovatno najvažniji zaštitni faktor. Međutim, djeca u porodicama navodila su svoje lično iskustvo o tome da su krijumčari i pripadnici policije tukli njihove roditelje, braću i sestre; svedočili su poniženjima i razdvajanjima porodica; i morali su da nose mlađu braću i sestre koji ne mogu dugo da hodaju.

Putovanje također utiče na roditeljske sposobnosti i vještine. Usljed poteškoća i iskustava kojima su roditelji izloženi, oni ponekad **nisu u stanju da prepoznaju potrebe svoje djece** i moguće je da stoga ne mogu da im obezbjede osnovne uslove i pruže zaštitu.

² Save the Children (2021) Girls on the Move in the Balkans, dostupno na adresi https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/girls_on_the_move_balkan.pdf.

³ Ibrahim, F. A., & Heuer, J. P. R. (2013) The assessment, diagnosis, and treatment of mental disorders among Muslims. In F. A. Paniagua & A.-M. Yamada (Eds.) Handbook of multicultural mental health: Assessment and treatment of diverse populations (367–387) Elsevier Academic Press.

II DRUGE POTEŠKOĆE I NEVOLJE NA PUTU

Djeca su često navodila da **nemaju dovoljno hrane i vode tokom svog putovanja**, kao i da ih krijumčari često drže gladnima i žednima. Glad i žeđ su najprisutniji kada pokušavaju pješke preći granice, jer tad sa sobom nose samo najpotrebnije stvari. Uz to, često **nemaju pristup adekvatnom i bezbjednom skloništu**.

Nekoliko djece je pomenulo da su **na putu videli leševe** ljudi koji su umrli od napora tokom putovanja, ili su nastradali na neki drugi način. Djeca su rekla da su morala putovati u prenatrpanim automobilima, spavati u šumi gde je postojao rizik od napada divljih životinja, ili boraviti u skvotovima gdje im je prijetilo nasilje. Tokom nekih dijelova puta, djeca su prelazila rijeke i more u neadekvatnim i pretrpanim plovilima, suočavajući se s vrlo realističnom opasnošću od utapanja.

Prihvatni centri koji su nehumani i neprikladni za djecu

Uslovi u objektima u kojima se djeca smiještaju ili zadržavaju nakon što ih uhvate pri prelasku granice, kao i drugi smještaji duž balkanske rute, **često su nehumani, degradirajući i nisu prilagođeni potrebama djece**. Djeca navode da su ovi objekti često hladni, bez kreveta ili grijanja i **sa ograničenim mogućnostima za slobodu kretanja** i održavanje lične higijene. Ovi uslovi su se dodatno pogoršali tokom pandemije kovida-19.

Tokom boravka u prihvatnim centrima ili centrima za zadržavanje, djeca se ispituju, ali im se ne daju jasna uputstva niti im se objašnjavaju njihova prava, uključujući i pravo na pravno savjetovanje. **Status djeteta im se često ne priznaje**, sa ili bez primjene nasilnih metoda.

Djeca su navela da je **nasilje u prihvatnim centrima bilo manje uobičajeno nego na granicama**, posebno tamo gde postoje dobro razvijene sigurnosne procedure i funkcionalno obezbjeđenje koje pruža odgovarajuću zaštitu. Oni tvrde da se osjećaju **bezbjedno u centrima ukoliko obezbjeđenje radi svoj posao**, te da uživaju u pristupu obrazovnim i rekreativnim aktivnostima i pomoći međunarodnih organizacija.

Međutim, djeca jesu opisivala i **negativna iskustva iz objekata u Grčkoj** i navodila da je kamp u Moriji na ostrvu Lezbos, koji je u međuvremenu zatvoren, bio posebno opasan. Uz izostanak usluga, zaštite i podrške, opisivali su i **atmosferu straha od seksualnog nasilja, posebno usmjerenog protiv djece, od pljački, masovnih tuča, pa čak i ubistava**. Nasilje nad djecom često je prijavljivano i u bolje organizovanim prihvatnim centrima u Grčkoj, u kojima je pojačano prisustvo policije; nekoliko sagovornika posebno je naglasilo **seksualno zlostavljanje dječaka prepubertetskog uzrasta**.

Procedure procjene starosti koje se vrše u prihvatnim centrima ponekad mogu obuhvatati invazivne metode koje djeci nanose fizičku i psihološku štetu. U zemljama gdje procedure procjene starosti nisu razvijene, ili u nekim slučajevima potpuno nepostojeće, djecu ugrožavaju predrasude donosilaca odluka i sklonosti ka greškama u procjeni starosti. Mnoga djeca bez pratnje pogrešno se identifikuju i klasifikuju kao odrasli, i obrnuto, neki **mladi odrasli se klasifikuju kao djeca i smeštaju zajedno sa njima, što značajno povećava rizik od nasilja nad djecom**.

„Dijete, jednostavno, ne može dalje. Planine, uzbrdo, nizbrdo... Nakon 15 dana, pogledaš u svoje noge, više ne prepoznaješ sam sebe. Toliko si iscrpljen.“

Abdurahman, dječak, 17 godina

„To [prihvatni centar] je bilo mjesto grozno za sve, a posebno za djecu.“

Zehra, djevojčica, 16 godina

III KAKO SE DJECA NOSE SA SVOJOM SITUACIJOM

„Ima djece koja su povrijeđivala sama sebe, uzimali bi žilete i sjekli se. Čak sam čuo i za slučajeve gde su se djeca bacala s mostova zbog očajanja i beznada, zbog užasnog načina života.“

Amin, dječak, 16 godina

Djeca sa kojom se razgovaralo tokom ovog istraživanja pokazala su **veći broj simptoma koji se dovode u vezu sa dužim izlaganjem traumatskim događajima**, ili su identifikovala takve simptome kod svoje braće i sestara (posebno kod mlađe djece) i vršnjaka. Snažni, štetni stimulusi, fizička i psihološka ranjivost zbog fizičkog i seksualnog nasilja, visok nivo stresa i dugotrajan strah mogu da **prevladaju kapacitete djece svih uzrasta i da umanje njihovu sposobnost da se nose sa svojim emocijama**. Događaji koji izazivaju ekstremni strah, posebno kada se ponavljaju, utiču na mozak u razvoju, menjajući tok neurološkog razvoja tako da **mehanizmi preživljavanja postanu dominantniji u odnosu na mehanizme učenja**.⁴ Tako snažna i negativna iskustva tokom ranog i srednjeg detinjstva i adolescencije obično se dovode u vezu sa dugoročnim **poteškoćama sa mentalnim i fizičkim zdravljem**, kao i sa smetnjama u kognitivnom, emocionalnom i socijalnom funkcionisanju.⁵

Kod mlađe djece, reakcije na nasilje obično obuhvataju **prekomjeran strah**, teškoće u uspavlivanju i spavanju, **somatizaciju tenzije** i hiperosetljivost koja se iskazuje povišenim pulsom, onesvješćivanjem itd. **Starija djeca** su prijavila da im se vraćaju neželjene uspomene na traumatska iskustva (**flešbekovi**), kao i **osjećanje bespomoćnosti**, nedostatka mogućnosti za napredovanje, odustajanja, gubitka prethodno usvojenih vrijednosti, uvjerenja i stavova o svijetu i međuljudskim odnosima, kao i o sopstvenoj poziciji, ulozi i vrijednosti.

Djeca su razvila cijeli skup strategija suočavanja i adaptacije. Najčešće **adaptivne strategije** koje su identifikovane tokom ovog istraživanja uključuju traženje socijalne podrške, poverenje u sopstvene sposobnosti, analizu rizika, distanciranje u cilju boljeg sagledavanja problema, planiranje za prevazilaženja poteškoća, razumijevanje događaja i fokus na ciljeve.

Uz ove adaptivne strategije, deca pokazuju i **negativne strategije suočavanja**. Iznenadjuće veliki broj stručnjaka u fokus grupama i djece, posebno one koja putuju bez pratnje, davao je primjere samopovrjeđivanja, pokušaja samoubistva i zloupotrebe psihoaktivnih supstanci kao strategija za prevladavanje stresa i teškoća. Neka djeca su tražila zaštitu upuštajući se u kriminalne i seksualne aktivnosti sa krijumčarima i drugim odraslim ljudima.

⁴ Atkinson, J. (2013). Trauma-informed services and trauma-specific care for Indigenous Australian children (Closing the Gap Clearinghouse Resource 21). Canberra: Australian Institute of Health and Welfare.

⁵ Cook, A., Spinazzola, J., Ford, J. D., Lanktree, C., Blaustein, M., & Cloitre, M. (2005). Complex trauma in children and adolescents. *Psychiatric Annals*, 35(5), 390-398.

Normalizacija nasilja i druge strategije adaptacije

I u razgovorima sa djecom, i u izjavama stručnjaka koji sa njima rade vidi se da **djeca posmatraju nasilje kao sastavni i skoro neizbježan dio svog iskustva, pa ga stoga normalizuju**. Za to postoje brojni razlozi, između ostalog:

- **Ignorisanje predstavlja mehanizam preživljavanja koji omogućava djeci da održe sopstvenu osnovnu psihološku otpornost u izuzetno teškim uslovima.**
- Ovoj djeci često **nije dostupno dovoljno zaštite i podrške**, te stoga **poriču da im je podrška i potrebna.**
- Djeca veruju da je **potrebno da djeluju snažno i sposobno**, jer misle da bi bila u većem riziku od nasilja ako bi ih vidjeli kao slabe ili nemoćne.

U mnogim razgovorima, djeca su pokušavala normalizirati nasilje smijehom; ovo je pokušaj da se regulišu snažne, neprijatne emocije kao i gest „disocijacije“ od traumatičnog iskustva i bola koje ono prouzrokuje.⁶ U tom kontekstu, smijeh je različit od humora, koji je uočen u u veoma malom broju razgovora. Plakanje je bilo rjeđe nego smijeh. Samo osmoro od 48 djece je plakalo dok se sjećalo nasilja i teškoća koje su preživjeli na svom putu.

Plakanje je bilo ređe nego smeh, samo osmoro od 48 dece je plakalo dok se sećalo nasilja i teškoća koje su preživeli na svom putu.

Djeca je bilo lakše prepoznati i razgovarati o iskustvima sa nasiljem od kojih su bila geografski, socijalno i emocionalno udaljena. Bilo im je lakše govoriti o iskustvima druge djece sa nasiljem i zlostavljanjem od ljudi koje su doživljavali kao „one druge“ ili „strance“, uključujući i članove drugih etničkih i vjerskih grupa i pripadnike policije.

Tokom puta, djeca su prisiljena **prilagodavati se da bi preživjela**. To podrazumijeva i **razvijanje mehanizama samozaštite kao što je povećana submisivnost prema moćnijim ljudima od kojih zavise; prihvatanje zlostavljanja kao sastavnog dela puta; izmeštanje iz situacija koje su potencijalno opasne; i odustajanje od asertivnosti u odnosima sa drugima**. Primjer strategije preživljavanja je i činjenica da mnoga djeca navode različitu zemlju porijekla u zavisnosti od svoje procjene šta bi im moglo donijeti pomoć, podršku ili naklonost.⁷

Još jedna adaptivna strategija odnosi se na način na koji djeca pričaju o svojim iskustvima iz Bosne i Hercegovine, gde su se odvijali razgovori za potrebe ove studije. Više od dvije trećine djece sa kojom se razgovaralo reklo je da su, od svih zemalja kroz koje su putovali, najbolje prošli u Bosni i Hercegovini, iako nijedno dijete nije iskazalo spremnost da tu i ostane. Ovo je strategija koja se naziva „umiljavanje“. Nasuprot tome, njihovi stavovi o drugim zemljama su varirali. Istraživanje sprovedeno u Srbiji pokazalo je slične rezultate, djeca migranti su navodili kako je Srbija najbolje mesto za njih, dok su u drugim zemljama prolazili loše.⁸

⁶ Gross, J. J. (2013) 'Emotion regulation: Taking stock and moving forward' Emotion 13: 359– 365.

⁷ Na primer, ponekad deca iz Avganistana kažu da su iz Pakistana (ili obrnuto), ponekad da su iz Irana, u zavisnosti od toga u kojoj se zemlji nalaze.

⁸ Žegarac, N., Isakov, B. A., Perišić, N., Marković, V. (2022) Response system for the migrant children in Serbia: challenges for the rights-based approach, in Children in migration: perspectives from South East Europe.

IV POMOĆ I SAMOPOMOĆ

„Niko, niko nam ne pomaže. Niko. Dok ne pozoveš nekog, neku organizaciju, koja će doći da ti pomogne, u suprotnom, ti si na putu, ljudi prolaze i neće ti pomoći.”

Mehdia, djevojčica,
13 godina

Veliki broj djece sa kojom se razgovaralo (otprilike svako treće dijete) **razvilo je uvjerenje da niko i ništa ne može (ili ne želi) da im pomogne na njihovom putu**, a neka od njih vjeruju da više ne mogu ni sama sebi da pomognu. Mnoge tješi vjera u boga i univerzalnu pravdu, i to determinističko uvjerenje im omogućava da nađu neki smisao u svojoj patnji i učvršćuje uvjerenje da će sve, na kraju, ispasti dobro.

Odrasli u njihovom neposrednom okruženju koji imaju mogućnost da pomognu, kao što su krijumčari i pripadnici policije, **često su oni koji vrše nasilje nad djecom**. Zbog toga djeca gube vjeru da odgovorne odrasle osobe mogu, ili žele da im pomognu. Nepraćena djeca se primarno oslanjaju na sebe, drugu djecu i duhovnu podršku, daleko više nego na odrasle.

Šanse da će doći do pozivanja na odgovornost, ili eventualne odštete zbog nasilja koje je većina ove djece iskusila su male, tako da bi se moglo zaključiti da je **nepovjerenje ove dece i zaslužno i opravdano**. U slučajevima nasilja uočenog u Srbiji i Bosni i Hercegovini, postoji zahtjev da se oni pažljivo dokumentuju i prijave nadležnim organima, centrima za socijalni rad i policiji, kako bi se pokrenuli krivični i drugi postupci. U Srbiji postoje standardne operativne procedure koje institucije moraju da prate da bi zaštitile djecu u migracijama, ali u Bosni i Hercegovini ne postoje dosljedne procedure. Različiti centri imaju svoja pravila i procedure. Zaposleni u prihvatnim centrima prate ponašanje djece. Ukoliko se uoče pokazatelji nasilja, sa djecom se razgovara i ona se upućuju na dostupne službe za podrške, čije su aktivnosti često nedovoljne.

Prema riječima stručnjaka sa kojima se razgovaralo, **sistem socijalne zaštite nije dovoljno fleksibilan** kada je reč o nasilju nad djecom. **Spor rad pravosudnog sistema** i pokretljivost djece znače da se prijavljeni slučajevi rijetko isprate do kraja. Čak i kada postoje čvrsti i neoborivi dokazi da su djeca doživjela nasilje, **djeca se rijetko dugo zadržavaju na jednom mjestu, što otežava pružanje adekvatne pomoći i podrške**. Prema izjavama nekoliko djece, to ih dodatno obeshrabruje da prijave nasilje.

Djeca također **posebno velikom nepravdom smatraju nedosljedna pravila**, te česte promjene pravila u vezi sa njihovim statusom, oko kojih niko ne konsultuje ni njih ni nevladine organizacije (NVO) koje su sa njima u direktnom kontaktu. Kada akteri državnih organa jednostrano kreiraju ovakva pravila, djeca dodatno gube povjerenje ne samo u državne aktere, već i u NVO.

Stavovi djece o podršci i zaštiti

Djeca uglavnom **vide zvanične institucije**, kao što su zdravstvene ustanove, škole, državne službe za zaštitu djece i centri za socijalni rad **kao nedovoljno zainteresovane, nezainteresovane, ili kao potencijalnu pretnju** (zbog policijskog nasilja ili zbog toga što su administrativne službe te koje izdaju zvanične dokumente). Djeca često imaju daleko manje povjerenja u zvanične institucije – i one čija je uloga da im pomognu ili da ih zaštite – nego u ljude koje poznaju, delimično zbog toga što su te ustanove i njihovi zaposleni samo sporadično prisutni u životima djece i imaju samo ograničene mehanizme da ih zaštite od nasilja.

U organizovanom smeštaju gdje imaju pristup ljekarima, iskustvo djece sa sistemima zdravstvene zaštite znatno varira. Pristup ljekara prema njima varira od poniženja i uvreda, preko nezainteresovanosti, do posvećenosti i želje da pomognu. Pristup uslugama zaštite mentalnog zdravlja je poseban problem. U Srbiji je veoma **teško obezbjediti odgovarajuću medicinsku podršku za djecu izbjeglice i migrante koji se suočavaju sa problemima u mentalnom zdravlju**, dok je u Bosni i Hercegovini to gotovo nemoguće.

Kako djeca zvanične institucije percipiraju kao nezainteresovane, **oslanjaju se na međunarodne i lokalne humanitarne organizacije**. Njihovo iskustvo sa ovim organizacijama takođe je različito. Neka djeca smatraju da su dobila vrijedne i korisne

informacije, materijalnu podršku (kao što su hrana, lijekovi i odeća) i psihološku podršku, posebno u vidu psihološko-obrazovnih, kulturnih, sportskih i rekreativnih aktivnosti. Djeca često **osećaju veću bliskost prema terenskim radnicima iz organizacija civilnog društva i drugima koji im pomažu ako se redovno susreću sa njima**. Kada te osobe zadobiju poverenje djece, ona se oslanjaju na njih za informacije i savjete.

Međutim, djeca takođe kažu da im **pomoć nije dostupna u određenim veoma zahtjevnim situacijama** – na primjer, prilikom prelaska granice ili neposredno nakon toga – ili da pomoć koja jeste dostupna nije prikladna ili nije dovoljna. Njihovi zahtjevi za pomoć i podršku ponekad se ne prepoznaju i ne uzimaju ozbiljno, što podriiva već krhko poverenje i veru u dobre namjere ljudi koji im pomažu.

Stručni radnici i drugi koji pružaju pomoć djeci razumiju da će samo u retkim slučajevima uspjati ostvariti odnos povjerenja sa njima; da djeca na balkanskoj ruti nemaju dovoljno informacija na raspolaganju; i da je potrebno uraditi više da se unaprijedi identifikacija i prijavljivanje nasilja. **Da bi dijete prijavilo nasilje, potrebno je da dobije mnogo informacija i uvjerenje da će neko da mu pomogne; to je proces u kojem povjerenje igra ključnu ulogu.**

Neka nepraćena djeca koja su uspostavila **dobre odnose sa svojim starateljima** u prihvatnim centrima bila su spremna da podijele svoje probleme sa njima, i u razgovoru su naglasila značaj ove uloge. **Kulturološki medijatori takođe mogu da budu pozitivni uzori** i igraju značajnu ulogu u prepoznavanju nasilja i odgovoru na njega.

Neformalni oblici pomoći i samopomoći

Uz pomoć od članova uže porodice, **od ogromnog je značaja pomoć vršnjaka**, jer ona jača osjećaj pripadnosti grupi i uvjerenje da neće biti ostavljeni na putu i donosi određenu emocionalnu stabilnost. Djeca očekuju solidarnost i uzajamnu pomoć kada su u grupi sa **ljudima sa kojima imaju porodične veze** ili sa vršnjacima. Kada takva pomoć nije dostupna, zbog toga što je izgubljena (zbog odvajanja od njihove porodice ili bliske grupe sunarodnika), ili kada izostane (zbog toga što drugi odbiju da podijele oskudne resurse za preživljavanje, odbiju da pomognu ili zloupotrebe poverenje djeteta), djeca to vide kao propast humanosti, solidarnosti i integriteta.

Djeca su takođe pomenula **lokalno stanovništvo zemalja kroz koje prolaze kao pouzdan izvor praktične i emocionalne podrške**. Pomoć na putu i gestovi poštovanja i prihvatanja olakšavaju djeci da se nose sa teškoćama. Podrška lokalnih zajednica je djeci posebno važna kada dožive protjerivanje sa granice i vraćaju se nazad u prihvatne centre. U tim situacijama, lokalni stanovnici su ih ponekada prihvatili u svoje domove kako bi se odmorili, davali bi im hranu, piće i odeću, ili bi ih vozili do prihvatnog centra.

V NADANJA, OTPORNOST I PREPORUKE

„Moj zahtjev za hrvatsku policiju jeste da otvori granice i pusti nas da pređemo. I molim vas, nemojte nas kažnjavati

Mehdia, djevojčica, 13 godina

„Baš bih volio da nas malo više slušaju.“

Hasan, dječak, 15 godina

„Imam samo jednu molbu, a to je da se ovi problemi riješe. Svi, i mala djeca i odrasli, smo umorni, umorni smo od disanja.“

Harun, dječak, 17

Djeca sa kojom se razgovaralo tokom istraživanja počela su svoje putovanje ka zapadnoj Europi iz zemalja u kojima su se suočavali sa ekonomskom i političkom nestabilnošću i sukobima. Mnogi od njih su **uložili neverovatne napore da prevaziđu poteškoće i prežive putovanje**, pokazujući izvanrednu snalažljivost i odlučnost. Djeca su često navodila svoje nade za bolji život u zapadnoj Evropi, kao što je rekla Sultana, 16 godina: „Čula sam od prijatelja da im je u Nemačkoj više stalo, da se stvarno brinu o djeci. Tamo djeca mogu ići u školu, da nastave svoje školovanje, slobodni su.“ Ciljevi koje sebi postavljaju, ili koje im je postavila porodica, inspirišu ih i daju im snage da istraju uprkos mnogim očekivanim i neočekivanim teškoćama sa kojima se susreću tokom svog putovanja.

Svako četvrto dijete sa kojim se razgovaralo navelo je da je njemu ili njoj **važno da se njihovi stav i perspektiva uzmu u obzir**, a sva intervjuisana djeca pokazala su da imaju **potrebu da ih neko sasluša**. Njihove preporuke kreću se od unaprijeđenja prihvatnih centara, do toga šta organizacije civilnog društva mogu da učine da bi pomogle u sprečavanju nasilja na granicama. Na primer, Masur (17) je rekao da je važno imati slobodu kretanja u prihvatnim centrima i da „*to ne treba da bude kao zatvor, nego mjesto sa dobrim uslugama i zaštitom, tako da djeca mogu napustiti centar i kasnije se vratiti, posebno vikendima.*“ Kada govore o tome šta im je potrebno, djeca naglašavaju iskreno iskazanu brigu, obrazovanje, psihološku podršku, fizičke aktivnosti i zabavu.

Upitana o političarima, djeca kažu da bi željela da oni doprinesu miru, tako da djeca ne moraju napuštati svoje domove. Konkretni zahtjevi se tiču **sprečavanja deportacije djece i odvratanja sa granica**, jer su ove prakse ponižavajuće, povećavaju rizike i izlažu djecu novima.

VI ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Svako dijete od 48 koliko ih je učestvovalo u ovom istraživanju je tokom svog putovanja balkanskom rutom, preživjelo događaje i okolnosti koje je doživjelo kao fizičku ili emocionalnu pretnju sopstvenom opstanku i u kojima je bilo nasilja. Druge studije su takođe dokumentovale slične forme nasilja nad djecom na balkanskoj ruti.⁹

Vlade, službe za zaštitu djece, lokalne i međunarodne humanitarne organizacije i drugi koji žele da pomognu mogu da igraju ključnu ulogu u pružanju podrške djeci da se oporave od traumatičnih događaja kojima su bila izložena. **Moraju uložiti vrijeme i napor da zasluže povjerenje djece i da stvarno saslušaju njihove potrebe.**

Na kraju, politike odvratanja i zadržavanja koje su Evropska unija, ali i zemlje duž balkanske rute, usvojile kao prioritet su u osnovi nasilja sa kojim se djeca izbjeglice i migranti sistemski suočavaju na svom putovanju preko Balkana. Ove politike dovele su do direktnog nasilja koje vrše državni službenici, kao što su pripadnici policije ili granične policije, kao i do indirektnog nasilja koje čine drugi – jer, ukoliko su bezbjedne i legalne rute zatvorene, izbjeglice i migranti moraju da se oslone na mreže krijumčara koji ih iskorištavaju i zlostavljaju.

Neadekvatni i često nehumani uslovi prihvata u kampovima nalik na zatvore, ili sa nedovoljno servisa i zaposlenih, pogoršavaju patnju ove djece, dok nepostojanje odgovarajuće psihosocijalne podrške i podrške mentalnom zdravlju duž balkanske rute povećava rizik od trajne, nepopravljive štete.

⁹ Videti, na primer, Amnesty International (2019) Pushed to the edge: Violence and abuse against refugees and migrants along the Balkans Route London: Amnesty International; Jovanović, K. (2020) Struggling to Survive: Unaccompanied and separated children travelling the Western Balkans Route Beograd: Save the Children International, Save the Children North West Balkans; Bjekić, J., Vukčević Marković, M., Todorović, N., Vračević, M. (2020) Mental health of refugees and migrants Beograd: Red Cross of Serbia.

Europska unija i državne vlasti trebale bi:

- **Promijeniti politiku i zaustaviti neprijateljske prakse prema izbjeglicama**, uključujući nezakonito nasilno protjerivanje sa granica, oslanjanje na treće zemlje da pružaju utočište izbjeglicama i ograničen pristup azilu.
- **Obezbjediti djeci izbjeglicama i migrantima pristup bezbjednim, regularnim i legalnim putevima migracija** tako da ne moraju zavisiti od krijumčara ili biti prinuđeni raditi, što obuhvata i najgore oblike dječijeg rad.
- **Osigurati da sve politike i operacije koje se odnose na obezbjeđenje granica budu u skladu sa pravnim načelima ljudskih prava i načelom zabrane protjerivanja** (eng. *non-refoulement*). Djeca i njihove porodice moraju imati pristup azilu i procedurama u skladu sa njihovim pojedinačnim interesima i potrebom za zaštitom.
- **Uspostaviti djelotvorne i zaista nezavisne mehanizme za monitoring granica**, sa dovoljno resursa da se osigura djelotvorna zaštita djece. Da bi to postigle, državne vlasti trebaju pokrenuti proces transparentnih konsultacija uz učešće svih relevantnih aktera, uključujući djecu i međunarodne i lokalne NVO.
- **Obezbjediti da organizacije civilnog društva koje podržavaju djecu izbjeglice i migrante imaju pristup pograničnim zonama**, tako da mogu pružiti zaštitu i pomoć djeci u nevolji, uključujući i djecu koja pretrpe nasilno vraćanje sa granice ukoliko se ona nastave.
- **Raditi na izgradnji kapaciteta granične policije i svih drugih aktera koji dolaze u kontakt sa djecom izbjeglicama i migrantima na granicama i unutar zemlje**. Obuku bi trebali obezbjediti relevantni akteri, uključujući organizacije civilnog društva stručne u oblasti ljudskih prava i zaštite djece, između ostalih. Obuka treba da se fokusira na delotvornu implementaciju relevantnih propisa u oblasti ljudskih prava i prava djeteta, zaštite djece i zaštite od rodno-zasnovanog nasilja kao i načela staranja o djeci.
- **Obezbjediti da djeca izbjeglice i migranti koja su bila žrtve nasilja, torture ili drugog zlostavljanja od pripadnika granične policije imaju pristup pravosudnom sistemu:**
 - Državna uprava mora obezbjediti postojanje jasnih, bezbjednih, poverljivih, delotvornih i djeci prilagođenih mehanizama za prijavljivanje nezakonitog vraćanja sa granice, nasilja, oduzimanja imovine i drugih krivičnih djela koje čine državnim službenici na granicama.
 - Moraju postojati snažni, delotvorni mehanizmi za pozivanje na odgovornost pripadnika policije koji krše prava djece, da se osigura preduzimanje istražnih radnji radi utvrđivanja odgovornosti u slučaju navoda o nezakonitom prisilnom vraćanju sa granice, prekomernoj upotrebi sile, oduzimanju imovine i drugim zloupotrebama.
- **Investirati u ranu identifikaciju i podršku djeci koja su u riziku od nasilja, zlostavljanja ili eksploatacije**. Situacije u kojima odrasli targetiraju

djecu u ranjivom položaju kako bi ih iskorištavali moraju se identifikovati i spriječiti, a moraju postojati i djelotvorni procesi krivičnog gonjenja odraslih koji su odgovorni za regrutovanje i eksploataciju djece.

- Obezbjediti da djeca izbjeglice i migranti, koja su bila **žrtve nasilja, imaju pristup inkluzivnoj i rodno prilagođenoj podršci i uslugama**, kako bi se povećale mogućnosti za njihov oporavak i reintegraciju.
- Obezbjediti da **djeca imaju pristup bezbjednom i uslovnom smeštaju, gdje god da se nalaze**. Nepraćena i razdvojena djeca ne bi trebalo da se smještaju zajedno sa odraslima. Zadržavanje djece i ograničenje njihovog kretanja nikad nije u najboljem interesu djeteta i treba ga izbjegavati u najvećoj mogućoj mjeri.
- Bez odlaganja **određivati staratelja za svu nepraćenu i razdvojenu djecu**. To bi trebala biti zainteresovana, brižna odrasla osoba koja je u stanju da zaštiti njihova prava i interese, uz puno učešće djeteta na svakom stadijumu njegovog putovanja. Pravni okvir treba da obezbjedi nezavisno vršenje funkcija starateljstva, a države bi trebalo da razmotre opcije za uspostavljanje mehanizma za posebno i odvojeno starateljstvo države nad djecom u specifičnim situacijama migracije, egzila, trgovine ljudima, i u drugim slučajevima koji zahtijevaju složenu saradnju među državama kako bi se zaštitila prava djeteta.¹⁰
- **Uložiti u izgradnju povjerenja kod djece migranata i izbjeglica koja koriste usluge u centrima za smještaj i drugim okruženjima**. Da bi se to postiglo, potrebno je da se djeca i akteri iz nevladnog sektora konsultuju i da učestvuju u donošenju odluka. Važno bi bilo uvesti mehanizme za redovno praćenje kako bi se unaprijedili institucionalni, sistemski odgovore na potrebe djece za zaštitom i njihove druge potrebe.
- **Redovno sprovoditi reviziju i ocenjivanje mehanizama za potpuno učešće djece u procesima donošenja odluka** koje su od interesa za njih, tako da se mogu razviti i unaprijediti adekvatni modeli učešća. Uključiti lokalnu zajednicu u obezbjeđivanje adekvatnog prihvata djece izbjeglica i migranata i njihove integracije, sprečavanje stigmatizacije i diskriminacije, te u promovisanje ljudskih prava i solidarnosti sa djecom i porodicama u osjetljivim situacijama.
- **Sprovoditi procjene starosti isključivo u skladu sa dobro ustanovljenim procedurama** koje prate multidisciplinarni pristup koji uzima u obzir fizičke, razvojne, psihološke, kulturološke i

¹⁰ U Srbiji, prema odredbama zakona, starateljstvo je povezano sa teritorijalnom nadležnošću i lokalnim nivoom i ne omogućava nezavisno vršenje funkcija starateljstva, s obzirom da telo koje vrši dužnosti staratelja (centar za socijalni rad) takođe donosi odluke o deci i pruža usluge; Milutinović, N. (2018) Guardianship institute for unaccompanied children or children separated from parents/guardians: Situational analysis and recommendations for improvement Belgrade: Save the Children International.

faktore okruženja, čime se omogućava postizanje najpouzdanijeg rezultata. Pojedince koji se podvrgavaju procjeni starosti trebalo bi tretirati kao djecu, a na ishode određivanja treba primeniti načelo koristi sumnje.

- **Razviti i osnažiti službe za zaštitu djece,** obezbjeđujući im dovoljno resursa da budu inkluzivne i imaju zaposlene koji su obučeni te koji dobijaju podršku za rad sa djecom izbeglicama i migrantima. Vlade bi trebale usvojiti strateški pristup kako bi povećale broj, domet i vještine radnika u sektoru zaštite djece, korištenjem alata, resursa i inicijativa kojima se obezbjeđuje kvalitetna podrška i odgovornost. To podrazumijeva napore stručnih udruženja da unaprijede profesionalni rast i razvoj. Podrazumijeva, također, i bavljenje preprekama za pristup pravima za lica sa invaliditetom i druge ranjive grupe. Važno je osigurati da svi aspekti zaštite djece i sistemi koji se bave migracijama i izbjeglicama – uključujući zakone, politike, snage sprovođenja zakona i službe za zaštitu djece – uzimaju u obzir nasilje koje doživljavaju djeca izbeglice i migranti.
- **Obezbijediti brz pristup obrazovanju kao važnom zaštitnom faktoru za djecu.** Vlade također moraju obezbijediti da sektori obrazovanja i zaštite djece proaktivno saraduju pružajući djeci mogućnost da uče tokom svakog dijela svog putovanja. Ovo također obuhvata i obezbjeđenje:
 - pristupa neformalnom obrazovanju i časovima lokalnog jezika u cilju pripreme za uspješnu integraciju u škole;
 - certifikata ili mikro-diploma u okviru formalnih sistema obrazovanja koji će služiti kao osnov za nastavljane obrazovanja u nekoj drugoj zemlji;
 - više mogućnosti za obrazovanje djece tokom srednje i kasne adolescencije, posebno za djevojčice;
 - certifikovane kurseve i mogućnosti za sticanje praktičnih iskustava i stručnog razvoja.
- **Obezbijediti pristup visokokvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti,** uključujući i psihosocijalnu podršku i zdravstvenu zaštitu u oblasti mentalnog zdravlja za djecu i njihove porodice, kako bi se spriječili i rješavali izazovi u vezi sa mentalnim zdravljem koji su izazvani, ili pogoršani, poteškoćama i nasiljem tokom puta.
- **Unaprijediti razmjenu informacija sa djecom** tako što će obezbijediti da djeca imaju pristup informacijama koje su prilagođene njima, posebno o rizicima, mehanizmima za prijavljivanje i dostupnoj podršci, na svakom stadijumu njihovog putovanja i na svim mjestima gdje se do njih može doći.

Akteri koji pružaju podršku i sprovode programe zaštite za djecu izbeglice i migrante trebaju:

- **Obezbijediti da edukacija i implementacija stručnih znanja u oblasti traume** bude osnov za pružanje psihosocijalne podrške prilikom rada sa djecom izbjeglicama i migrantima. Pristupi koji se zasnivaju

na **poznavanju mehanizama traume** naglašavaju važnost obezbjeđivanja fizičke i psihološke sigurnosti i stabilnosti, izgradnju odnosa na bazi poverenja sa djecom i porodicama, obezbjeđenja podrške vršnjaka i saradnje sa njima, podržavanja razvoja agencnosti kod djece, stvaranja prostora u kome se djeca mogu opustiti i biti djeca, i promovisanja međusektorske saradnje prilikom organizacije pružanja pomoći.^{11,12}

- **Uvesti mehanizme za redovne konsultacije sa djecom o organizovanju njihovog svakodnevnog života u prihvatnim centrima,** načinima kako oni vide svoje potrebe, kao i mogućnostima da traže podršku, uključujući i zaštitu od nasilja. Jedan takav model mogao bi da bude podržavanje dječijih udruženja (npr. parlamenata dječaka i djevojčica) i obezbjeđivanje da djeca razviju vještine da se zalažu za sebe.¹³
- **Dati djeci mogućnost da se založe za sebe i zagovaraju svoje potrebe** u okviru vršnjačkih grupa, i među djecom izbjeglicama i migrantima gdje će se možda osjećati slobodnije da izraze svoje mišljenje, ali i među djecom iz lokalnih zajednica, što će im donijeti mogućnosti za razmjenu iskustava, bolje učenje i međukulturnu razmjenu, i stvoriti uslove koji su pogodni za mogućnost integracije.
- Unaprijediti obavještanje i razmjenu informacija sa djecom o njihovim pravima, dostupnim uslugama i smještaju, te o mehanizmima zaštite i prijavljivanja slučajeva nasilja. Informacije treba da budu prilagođene djeci i dostupne na različitim prikladnim mestima tokom puta, uključujući i granične prelaze, zdravstvene ustanove i prihvatne centre.
- **Poštivati i prepoznati kulturološke kontekste djece kroz dobro osmišljene konsultacije** u kojima učestvuju djeca, njihovi roditelji i staratelji. Ovaj pristup zahtijeva primjenu stalnih obuka o kulturno-osjetljivom radu sa izbjeglicama i migrantima i zabrani diskriminacije, kao i o pravima djeteta i aktivnostima koje su orijentisane ka potrebama djece. Dokumentirati i podržavati sprovođenje dobrih praksi kao sastavnog dijela ovog pristupa.
- **Revidirati i unapređivati postojeće procedure i izrađivati nove,** za specifične korake koje treba preduzeti **u slučajevima prijave nasilja ili uznemiravanja** od odraslih koji su odgovorni za djecu u prihvatnim centrima i drugim tipovima smještaja.
- **Uložiti vrijeme koje je potrebno da se izgradi**

¹¹ Substance Abuse and Mental Health Services Administration (2014) SAMHSA's Concept of trauma and guidance for a trauma-informed approach, SAMHSA Trauma and Justice Strategic Initiative.

¹² ISSOP Migration Working Group 'ISSOP position statement on migrant child health' Child Care Health Development (2018) 44(1):161-170.

¹³ Children Parliamentary Sessions lead to improved lives of unaccompanied refugee and migrant children in Bosnia and Herzegovina; videti ovde wb.savethechildren.net/sites/nwb.savethechildren.net/files/library/2021_Case%20study_NWB_Boys%20Parliament.pdf

povjerenje kod djece tako da mogu progovoriti o svojim teškim iskustvima. U ovom procesu je neophodno koristiti i pristup zasnovan na snagama, kulturološku osetljivost i pokazati iskrenu spremnost se glas djeteta čuje i prizna.

- **Afirmisati zdravi odgovori na stres**, primarno kroz ohrabrivanje navika kao što su zdrava ishrana, redovna fizička aktivnost, igra i uključivanje djece u aktivnosti u zajednici.¹⁴
- **Obezbijediti stalan nadzor za sve koji dolaze u direktan kontakt sa djecom koja trpe nasilje**, a posebno terenskih radnika, prevodilaca i kulturnih medijatora, zajedno sa prikladnim struktuiranim procesom za to.
- **Osigurati više resursa i dati veću važnost ulozi kulturoloških medijatora i prevodilaca**, koji su u prvim redovima prilikom intervencija usmerenih ka djeci izbjeglicama i migrantima, kako bi se obezbjedilo da djeca imaju pristup dobro obučanim stručnjacima koji imaju pristup stalnom stručnom usavršavanju i programima izgradnje njihovih kapaciteta.
- **Podržati roditelje u migraciji kako bi obezbijedili uslove potrebne za dobrobit djece** i njihovu zaštitu od nasilja, te kako bi olakšali i podržali komunikaciju i razmjenu između članova porodice. Programi bi trebali obezbijediti psihosocijalnu podršku roditeljima pri suočavanju sa izazovima roditeljstva u pokretu te da roditelji znaju prepoznaju nasilje i rade na razvoju nenasilnih roditeljskih vještina.
- **Razviti i sprovesti programe kojima se promovira vršnjačka podrška**, vršnjačko učenje o nasilju i kojima se izgrađuju mreže vršnjačke podrške.

Preporuke za buduća istraživanja uključuju:

- Kako su migracije dinamičan i kompleksan fenomen, koji povezuje čitav niz zemalja, **istraživanja bi trebalo razvijati na takav način da se povežu zemlje porijekla, tranzita i odredišta**. To bi moglo da obezbijedi bolji uvid u mogućnosti za zajedničke intervencije u cilju zaštite djece tokom cijelog putovanja.
- Potrebno je sprovesti **longitudinalne studije radi praćenja dugoročnih posljedice opasnih putovanja po mentalno zdravlje i dobrobit djece izbjeglica i migranata**. Ispitivanje posljedica traumatičnih iskustava i nivoa psihosocijalne adaptacije i posttraumatskog rasta postavilo bi temelj za razvoj sistemskih intervencija u oblasti zaštite od nasilja i očuvanja mentalnog zdravlja djece izbjeglica i migranata.
- **Trebalo bi sprovesti istraživanje o uticaju migracijskog putovanja na proces odrastanja djece**, uključujući i uticaj na procese individuacije i seksualnog razvoja adolescenata tokom migracija, kako bi se kreirali odgovarajući programi podrške i zaštite.
- **Istraživanja o nasilju nad djecom izbjeglicama i**

migrantima također trebaju uključivati podršku istraživačima kako bi se sprečila njihova posredna traumatizacija, te prevenirao sindrom sagorijevanja (eng. burnout) kod istraživača i istraživačica i kulturoloških medijatora i medijatorki i time dodatno osigurala pouzdanost rezultata istraživanja.

- **Razgovarati sa djecom i pozorno ih slušati**, kako bi obezbijedili da njihovo iskustvo migracije i raseljavanja, uključujući i nasilje koje dožive, bude direktno uključeno u izradu svih planova za odgovor na migracije i prevenciju nasilja.

¹⁴ Copeland W.E., Keeler G., Angold A., Costello E.J. (2007) 'Traumatic events and posttraumatic stress in childhood' Archives Of General Psychiatry 64(5):577-84. 10.1001/archpsyc.64.5.577.

IMPRESSUM

Organizacija Save the Children radi u više od 120 zemalja širom svijeta. Spašavamo dječije živote, borimo se za njihova prava i pomažemo im da ispune svoj potencijal.

IZDAVAČ:

Centar za migracije i raseljenost na Balkanu
Save the Children za sjeverozapadni Balkan
Simina 18, Beograd, Srbija
bmdh.sci@savethechildren.org; serbia.office@savethechildren.org
<http://nwb.savethechildren.net>

Centar za migracije i raseljenost na Balkanu (The Balkans Migration and Displacement Hub, BMDH) uspostavljen je kako bi osigurao vidljivost i podršku za djecu u pokretu na Balkanu. BMDH prati migratorne trendove na Balkanu i sprovodi istraživanja o pitanjima koja se tiču djece u mješovitim migracijama, oslanjajući se na bogato iskustvo stečeno u odgovoru na izbjegličku krizu. Centar objavljuje redovne izvještaje, dokumentuje dobre prakse, podstiče sticanje i razmenu znanja o migracijama i spremnosti na krize. Uspostavljajući partnerstva sa ključnim akterima koji rade sa djecom u migracijama, BMDH zagovara za prava i potrebe djece u pokretu.

Integralni izvještaj "Gdje god da idemo, čine nam zlo: Nasilje nad decom izbjeglicama i migrantima koja putuju u Evropu balkanskom rutom" i drugi naši izvještaji nalaze se na adresi:

<https://resourcecentre.savethechildren.net>

Istraživanje su sproveli Centar za migracije i raseljenost na Balkanu, koji radi u okviru kancelarije Save the Children za severozapadni Balkan, i Centar za interdisciplinarnu studiju Univerziteta u Sarajevu.

ISTRAŽIVAČKI TIM UNIVERZITETA U SARAJEVU:

Nevenka Žegarac, Anita Burgund Isakov, Violeta Marković,
Dženana Husremović, Alina Trkulja

ISTRAŽIVAČKI TIM SAVE THE CHILDREN:

Bogdan Krasić, Tatjana Ristić, Nikolina Milić

ILUSTRACIJE:

Željko Lončar

DIZAJN:

de:work

UREDNIKA:

Nicola Kiess

